

† ІЛАРІОН

БЛИСКУЧА ЗОРЯ

В УКРАЇНСЬКІЙ ДУХОВІЙ КУЛЬТУРІ

ПРЕПОДОБНА АННА ВСЕВОЛОДІВНА

(1055 — 3. XI. 1113)

† ІЛАРІОН

БЛИСКУЧА ЗОРЯ

В УКРАЇНСЬКІЙ ДУХОВІЙ КУЛЬТУРІ

ПРЕПОДОБНА АННА ВСЕВОЛОДІВНА

(1055 — 3. XI. 1113)

diasporiana.org.ua

ВИДАННЯ „СОЮЗУ УКРАЇНОК КАНАДИ”

В і н н і п е г

1960

ПР. КН. АННА
ВСЕВОДОБНА

Printed by
TRIDENT PRESS Ltd.
Winnipeg, Manitoba

I.

ЧЕРНЕЧА ПРАЦЯ В ДАВНИНУ.

У другій половині XI віку в Києві засяяла в нашій духовій культурі блискуча зоря, — донька великого князя Всеволода Ярославича, велика княжна Анна, чи Янка, як тоді її звали. Жінка в той час, як і далі, в Київській Україні-Русі жодних обмежень в правах не мала, — могла вільно працювати як у своєму домі, так і поза ним.¹ А проте видатних жінок, щоб сяяли в нашому житті, було не багато, — все таки жінка працювала головню як пані дому свого, у себе в господі.

Історія зберегла нам дуже мало імен тих наших жінок, які широко працювали і для свого народу, і тим стояли понад звичайними жінками. Але все таки подібні були, починаючи з великої княгині Ольги († 969 р.).

На той час бути працівницею на ши-

---

¹ Проф. М. Грушевський: Історія України-Руси, т. III ст. 376.

рокому освітньому полі, це значило стати черницею. Манастирі в Україні появилися разом з початком Християнства, ще в X віці. Манастирів з часом ставало все більше, і вони були скрізь повні. Але наше тяжке історичне життя, коли Україна постійно горіла, не позоставило нам про них можливого числа писаних пам'яток.

Великі й сильні духом, і взагалі великі духовими силами чоловіки дорого мали собі бодай при війську, — жінка цього не мала. Але видатна жінка, що мала в собі небуденні сили, часто йшла в монастир, єдине тоді місце, де можна було свої сили і виявити, і належно застосувати.

Це не відповідає дійсності, боцім то до монастиря вступали тільки „зламані душі”, -- часто вступали туди і душі сильні та великі, бо поза монастирем вони тоді поля для своєї праці не мали.

У всякому разі, вісім віків, X—XVII, манастирі в Україні були головними центрами, які ширили народню освіту, які були центрами нашої культури. Центрами вони позоставилися ще і в віці XVIII, але в цьому віці стали вже працювати в

нас освітні центри і світські, — організовані школи.

Заслуга монастирів у творенні української духовної культури безконечно велика, — це вони, скромні українські монахи й монашки, Божі бджоли, створили нам усе те, що маємо найкращого в нашій духовній культурі і чим ми пишаємось і тепер.

Ось серед таких мало відомих працівниць на ниві духовної культури в Україні була й велика князівна Анна, донька великого князя Київського Всеволода Ярославовича. Про неї позосталося дуже мало відомостей, — головне те, що подає наш старший Літопис, „Повість временних літ”, а він взагалі подає мало, та ще про жінку.

Але знаємо, що князівна Анна Всеволодівна вславилася великими ділами: зріклася вийти заміж, заснувала в Києві жіночого монастиря з першою в Україні жіночою школою при ньому, і все своє чернече життя (1086—1113) віддала на працю освіти українських жінок. При цьому й своє власне життя провела так чесотно, так ясно сяjala чеснотами, що Православна Церква зарахувала її в число Святих, — пам'ять її святкуємо 3 (16) листопада.

II.

ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ КИЇВСЬКИЙ ВСЕВОЛОД.

Великі люди з великими виробленими характерами звичайно виховуються в відповідних родинах, — щό дитина одержить від батьків своїх, те і в життя понесе, і нестиме його аж до могили. Так було і з князівною Ганкою: щό вона з батьківського дому одержала, те і в життя понесла, як черниця Анна.

Ось тому я перше спинюся на родинному оточенні та вихованні князівни Анни, і розповім, у якій саме родині вона виховалась, — що вона понесла з батьківського дому свого.

Великий князь Київський Всеволод (1030—1093), у хрещенні Андрей, був четвертим сином² великого князя Ярослава Мудрого (978—1054). Батько сильно любив його³. Ярослав Мудрий був людиною високопобожною, і це зацщепив і своєму улюбленому синові, — і Всеволод виховався чеснотним та побожним, і був справді великим князем.

У князя Всеволода було четверо дітей: син Володимир (Мономах) і три

---

² Іпатський Літопис, видання 1871 р., ст. 105 під 1030 роком.

³ Там само, ст. 151.

доньки: Ганка, Євпраксія та Катерина, — і всі вони виховалися в повній християнській українській побожності та в чистому щирому Православії, і своє чеснотне домашнє виховання всі понесли в дальше живе життя.

Князь Всеволод почав своє князювання в Переяславі Південному, де пробув один рік, так само рік прокнязював у Чернігові. А вже по цьому міцно засів великим князем у Києві, і пробув тут 15 років (1078—1093).⁴

Але і в Києві Всеволод не мав спокійного життя, — князі коромолили, і їх треба було заспокоювати то грізним словом, а то й гострим мечем. На старість Всеволод хотів відпочити, і йому багато допомагав його розумний син Володимир, що князював у Чернігові. У княжих сварках князь Всеволод і сильно занедужав, і помер 13-го квітня 1093-го року. Помер у Києві, і 14 квітня був похований, у великий четвер Страсного тижня, у гробі Великої Церкви Святої Софії⁵. Упокоївся князь на 64 році свого трудящого життя.

---

⁴ Там само, ст. 152.

⁵ Там само, ст. 151. С. Соловьевъ: Исторія Россіи, кн. I ст. 310.

Іпатіїв Літопис під 1093 роком дає таку чеснотну характеристику цього великого князя: “Благовірний князь Всеволод ще змалку любив Правду, наглядав убогих, віддавав честь Єпископам і Пресвітерам. Особливо сильно любив він ченців, і задовольняв їхні прохання. І сам він здержувався від п'янства та пристрастей”.⁶

На долю Всеволода випало багато війн, і він їх провадив як хоробрий воюяка: бився з торками, різався з половцями і ін. А в домі, в родині своїй був завжди побожний та люблячий. Він сильно любив і шанував освіту, “і сидячи вдома, вивчив п'ять мов”, свідчить його син Володимир Мономах у своїй “Науці дітям”.⁷ А це вказує на великий нахил кн. Всеволода до наук.

Крім цього, князь Всеволод позоставив по собі і вічного пам'ятника: під Києвом, недалеко від Печерської Лаври,

---

⁶ Іпатський Літопис, видання 1871 р., ст. 151, під 1093 роком. С. Солов'єв: Історія Росції, кн. I ст. 305—310.

⁷ С. Солов'єв, кн. I ст. 746—747.

він вибудував величного Михайлівського Видубицького монастиря⁸.

Коли батько був удома, то день конче проходив так, як його описує його син, Володимир Мономах у “Науці дітям”, — у повній побожності, і вся родина зростала в ній, набираючись чеснотних сил.

І все це молоденька князівна Анка, Ганка — Янка глибоко сприйняла в свою боголюбну душу: молитва, чеснотне життя, завжди побожність, любов до Правди. А в житті лад і порядок, — усе це сприйняла й понесла князівна Анна ще з молодечих років у батьківському домі своєму.

За Всеволодового батька Ярослава Мудрого року 1051-го Митрополичий Престол у Києві зайняв не грек, але свій українець, Іларіон. Безумовно, це викликало багато вияснень цієї патріотично-національної події, у зв'язку з чим в Україні побільшилося почитання Св. Апостола Андрея, як патрона Української Церкви. Через усе це в родині кня-

---

⁸ Г о л у б н и с к і й: Історія Русской Церкви, М. 1881 р. том I кв. 2 ст. 627.

зя Всеволода могло підійматися багато релігійно-національних питань, серед яких виростала і князівна Анна.

І що в таких умовах князь Всеволод поставив року 1086-го для своєї доньки монастиря Св. Андрея, ясно свідчить, що і князь Всеволод, і князівна Анна стояли за свою національну Церкву.

III.

МАТИ-ГРЕКИНЯ АННА МОНОМАХ.

Князь Всеволод оженився рано, ще року 1046-го⁹, цебто 16-літнім. Князь Ярослав Мудрий висватав синові грецьку царівну Анну, доньку Візантійського імператора Костянтина IX Мономаха (1042-1055). Виїжджаючи в Україну, царівна Анна привезла частинку мощів Великомучениці Варвари¹⁰ (повні Мощі привезла р. 1108 з Костянтинополя в Україну царівна Варвара, дочка візантійського імператора Олексія Комнена, що виходила заміж за великого князя Київського Святополка II, і були поло-

---

⁹ Словник Брокгауза, півтом 13 ст. 385.

¹⁰ Архієпископ Ф и л а р е т: Життя Святых, т. XI ст. 23.

жені в Михайлівському Золотоверхому монастирі.

Про княгиню Анну Мономах нічого не знаємо. І треба тільки догадуватися, що це була високоосвічена грекinya, так само й високо побожна. Не виключено, що це вона взяла в свої руки виховання всієї своєї родини, й завела в княжому домі православні чеснотні звичаї. І під її впливом жив і великий князь Всеволод, її муж, і її діти: син Володимир (Мономах по матері) та донька Анна (названа за матір'ю).

І це під впливом своєї гречанки-матері одержали освіту і Ганка, а через неї і Пріся. І це вона защепила своїм доням таке сильне, святе та чисте Православ'є, якого вони міцно трималися все своє життя.

Велика княгиня Анна померла року 1067-го, побувши за Всеволодом 21 рік. Всеволод оженився вдруге, з княжною Полоцькою, теж Анною. Анна Полоцька померла року 1111-го. Про вплив мачухи на князівну Анну Всеволодівну нічого не знаємо.

Від Анни Полоцької князь Всеволод мав двох доньок, — Євпраксію — Прісю (народилася року 1069-го чи 1071-го) та Катерину. Вплив княгині гречанки позостався в домі й по її смерті р. 1067-го, і всі діти виховувалися в чистому Православ'ї.

Про великого князя Всеволода Ярославовича знаємо, що він знав п'ять мов. І це його дружина, грекinya Анна, вивчила свого мужа грецької мови, а може й інших. І певне й доня Ганка щебетала й по-маминому, по-грецькому.

IV.

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ — БРАТ АННИ.

Іпатіїв Літопис під 1053-м роком коротко подає: “Року 1053-го у Всеволода народився син Володимир від цариці Грецької”.

Володимир (за матір'ю Мономах) мав великий вплив на свою сестричку Ганку. Князь Володимир прожив 72 роки (1053-1125), і на 12 літ пережив молодшу сестру свою, і мав змогу належно опікуватися нею все життя. Високоосвічений, він багато дав із своєї освіти і своїй сестрі. Володимир був дуже по-

божним, щиро любив Духовенство, а особливо монахів¹¹.

Усю свою ідеологію вел. князь Володимир подав у глибокому своєму історичному творі чесного життя: “Наука дітям”. Безумовно, це була ідеологія всієї родини князя Всеволода, надихана матір’ю, Анною Мономах.

Цю ж ідеологію носила в собі і князівна Анна чи Ганка все життя своє, — на ній була вихована, з нею вона й росла.

V.

ЄВПРАКСІЯ-ПРІСЯ ВСЕВОЛОДІВНА.

Другу доньку свою Прісю великий князь Всеволод Ярославович мав від своєї другої жінки, — від Анни, княжни Полоцької; від неї ж мав і доньку Катерину.

Коли саме народилася донька Євпраксія (Пріся) — історики не подають однаково: Дослідник її життя, С. Розанов, роком народження вважає 1071 рік, а Б. Рамм — 1068 рік*. Отже, донька,

¹¹ Іпатський Літопис, ст. 102, 112.

* Б. Р а м м : Папство и Русь, М. 1959 р., ст. 69—71.

Анна була десь на 13-16 літ старша від Прісі.

Сестри росли разом, і старша Анна напевне мала великий вплив на молодшу Прісію, і напевне багато передала їй свого, що прищепила їй грекиня мати. І напевне це Анна намовила сестру Прісію не міняти своєї Православної Віри, коли б вона вийшла заміж за католика в Європі.

Настрій у домі був чисто-православний, і в цьому виховувалася й Прісія — Євпраксія. Ганка мала на сестрицю сильний вплив, обидві багато вчилися, обидві мріяли про краще життя. Але тоді в Києві не було ще жіночого монастиря, добре організованого, де б вони могли навчатися.

Княжна Прісія Всеволодівна мала глибоко нещасливу долю, і я коротенько тут спинюся на ній.

Зовсім молоденькою Прісія вийшла заміж за маркграфа Північно-Саксонського Генриха Штаде*, та небаром овдові-

---

* Відомості про Євпраксію подаємо головню за працею Б. М. Р а м м: „Папство и Русь в X—XV веках”, Москва, 1959 р., ст. 69—72, видання Академії Наук. — Є окрема праця: С. П.

ла, і вернулася в Київ до батька. Року 1089-го германський імператор Генрих IV (1050-1106), 39 літній удівець, посватався до молоденької вдовиці Євпраксії, і та дала свою згоду. Шлюб відбувся того ж року літом у Кельні, і молода київська князівна стала імператоркою Германії з іменем Адельгейди чи Праксиди.

Генрих IV сподівався, що його тесть, великий князь Київський Всеволод сильно йому допоможе супроти його численних ворогів, а особливо супроти Папи Урбана II. Крім цього, Північна Саксонія була сильно ворожа до Генриха IV, і він сподівався через Євпраксію помиритися. Цього не сталося. Князь Всеволод сподіваної помочі не дав, і розпочалися між Євпраксією та Генрихом різні непорозуміння. Євпраксія ні за що не хотіла приймати католицтва, і Папа Урбан II уневажнив її шлюб. Генрих почав сильно знущатися з Євпраксії, а через рік,

---

Р о з а н о в: „Євпраксія-Адельгейда Всеволодовна (1071—,1109)”. Див. „Изв. А. Наук”, серія 7, Отдел гуманитарных наук, 1929 р. № 8 стор. 617—649. На жаль, з цієї праці я не користав.

року 1090-го засадив її в фортецю в Вероні.

Але численні вороги Генриха IV, з підбурення Папи Урбана II, викрали Євпраксію-Адельгейду з Верони, і вона оселилася в Каноссі, у маркграфіні Матильди Тосканської. Ця підступна Матильда вирішила використати нещасливу Євпраксію проти Генриха IV, і та два рази публічно розповідала про таємні пригоди свого подружого життя на церковних Соборах в Констанції 1094 р. та в П'яченці 1095 р. Таємні подружжі непорозуміння стали відомі всьому світові через провокацію Папи Урбана II. . .

І насилу вибралася Євпраксія в Угорщину, а звідти — в Київ. . .

Аж 12 літ тинялася по Європі цариця німецька, і тільки року 1106-го нарешті добралася до Києва¹², до своєї улюбленої сестриці Ганки. . .

А в Києві вже все змінилося: батько князь Всеволод помер ще року 1093-го, а дорога Ганка вже була Ігуменею монастиря. . . Тепер уже ніщо не заважало життям побитій Прісі, правдивій мучениці, здійснити давні свої мрії про чернецтво. І Іпатіїв Літопис коротенько за-

---

¹² Ол. Л у г о в и й: Визначне жіноцтво України, Торонто, 1942 р. ст. 37—38.

писує страшну трагедію німецької цариці: “Того ж 1106-го року постриглася Євпраксія, Всеволодова дочка, місяця грудня 6-го дня” в Ганчин монастир. . .¹³

Тільки три роки пожили сестри разом. Євпраксія, німецька цариця, була зломлена на душі й хвора. Кінець прийшов скоро: “року 1109-го переставилася Євпраксія — оповідає коротенько Іпатій Літопис, — Всеволодова дочка, місяця липня в 9 день. І поховано було тіло її в Печерському монастирі у дверей, що на південь. І зробили над нею Каплицю, де лежить її тіло” . . .¹⁴

Це певне родичі князі настояли, щоб православна німецька цариця Пріся Всеволодівна була похована таки в великому Печерському монастирі, а не в малому Ганчиному. . . Політика розлучила сестер!

Впливи сестер Ганки та Прісі одна на одну безумовно були великі й сильні. І це під впливом послідовної й сильної Анни велика цариця німецька Євпраксія рішуче відмовилася і від царства, аби не ламати Святого Православ'я! . . .

---

¹³ Іпатський Літопис, ст. 186.

¹⁴ Там само, ст. 183.

Який це глибокий приклад для всієї України! . . .

А імператор німецький Генрих IV помер ще року 1106-го.

Тіло німецької цариці спочиває в Успенському Печерському Храмі, але р. 1941-го комуністи - більшовики, перед німцями, висадили Лавру в повітря. . . Така була доля міцної Ісповідниці, мучениці за Православіє ще на початках його в Україні. . .

VI.

МИТРОПОЛИТ КИІВСЬКИЙ ІОАН II.

У Києві була ще одна важна особа, що сильно впливала на всю родину великого князя Всеволода Ярославовича. Це був Київський Митрополит Іоан II. Дев'ять літ (1080-1089) працював він на Божій ниві в Україні, і дуже багато зробив для неї. Грек з походження, він приніс в Україну й віддав їй всю свою високу освіту.

Безумовно, він сильно вплинув на велику князівну Ганку, і вона постановила йти в черниці, і віддати своє життя на виховання українських дівчат.

Року 1089-го Митрополит Іоан II по-

мер, і Іпатський Літопис на віки вічні записав про нього таке: “Цього 1089-го року переставився Митрополит Іоан. Був він мистець у книгах і науці, милостивий до вбогих та вдовиць, ласкавий до всякого, — чи то багатого, чи вбогого, смиренний розумом і лагідний та мовчазний, але промовистий, коли від Книг потішав засумованих. І такого Митрополита раніше не було в Русі, та й по ньому не буде такого!”¹⁵ Це був найсильніший Митрополит із греків!

Чутка про високоосвіченого Митрополита в Україні широко розійшлася, і тодішній Папа Римський Климент III (1080-1100) задумав спробувати поєднатися зо Східньою Церквою при допомозі київського Митрополита Іоана II. Папа послав у Київ до Митрополита своє посольство на чолі з Кардиналом Григорієм, а з ним імператор німецький Генрих IV і своїх сватів (сватати князівну Прісю), заявляючи згоду єднатися зо всіма східніми Патріярхами, як рівний з рівними.

Справа була в тому, що німецький імператор Генрих IV на смерть бився з Палою Григорієм VII. А коли Папа

---

¹⁵ Іпатіів Літопис, ст. 146.

кинув на Генриха анатему, то Генрих скористався з існуючого тоді права, що імператор затверджує Папу, — і скинув з Папства Григорія VII. Мало цього, скликав Собора, і той, дуже численний, року 1080-го обрав Палою Климента III, що й був на папському престолі 30 літ (1080-1100).

І ось цей Пала (антипапа) Климент III разом з імператором Генрихом IV і надумалися і поєднати Руську (Українську) Церкву з Римською, і поріднитися з могутнім Київським князем Всеволодом, і разом бити Папу Григорія VII.

Папський посол Кардинал Григорій, прибувши десь року 1088-го в Київ, закликав Митрополита Іоана II єднатися з Римською Церквою, — не підкорятися Папі, а єднатися. Дорога до цього була вже протоптана ще 34 роки тому. Як показують нові матеріяли, папська делегація з Кардиналом Гумбертом, кинувши в Костянтинополі анатему на Візантійську Церкву 16 червня 1054-го року, подалася назад іншою дорогою, — через Київ, і в Києві вели переговори про підкорення Київської Церкви Папі.*

---

* Б. Р а м м: Папство и Русь, М. 1959 р. ст. 58.

З цього, звичайно нічого не вийшло, бо великий князь Ярослав Мудрий помер 20-го лютого 1054 року, а молодий Всеволод про ці справи і говорити не хотів.

Папа Климентій III хотів використати сили Української Православної Церкви проти своїх ворогів, — Папи Григорія VII та Урбана II, але Київ не дав себе обманити, і в чужу справу не мішався.

Митрополит Київський, певне ще Іоан II, спокійно відписав Папі про догматичні різниці обох Церков, і відіслав Папу до переговорів з Патріярхом Костянтинопольським*. Послання возив Папі учений грек Єпископ Феодор, але поїхав до Урбана II, і той справу поєднання Церков узяв у свої руки. Року 1091-го він послав великому князю, через того ж Єпископа Феодора, частину Мошці Св. Миколая Мирлікійського. Але і з цих переговорів нічого не вийшло, бо Папа кликав не до поєднання Церков, а тільки до підпорядкування собі.**

Усе вище подане ясно показує, в які політичні кліщі попала молоденька Київська князівна Прісія, ставши німець-

---

* Послання видруковане в „Ученые Записки” II отд. Ак. Наукъ, кн. I. Спб. 1854 р. ст. 1—20.

** Б. Р а м м, там само, ст. 69—70.

кою імператоркою Адельгейдою. Усе це, звичайно, сильно вплинуло на всю родину великого князя Всеволода.

VII.

КНЯЗІВНА ГАНКА ВСЕВОЛОДІВНА.

Усе, що я вище коротко розповів, показує, в якій чесотній родині вихувалась князівна Ганка. І батько, і мати, і старший брат Володимир сильно впливали на зріст та розцвіт Ганчиної побожности та чесотности.

До родини князя Всеволода був близький і Київський Митрополит Іоан II, великий учений богослов свого часу, який, певне, не раз вияснював у князівському домі, як далеко від Православія відійшов Папа. Це особливо стало реальним з того часу, коли Папа Климент III прислав у Київ посольство з пропозицією поєднання Церков. Це все сильно вплинуло і на Ганку, і на Прісю, і в обох зміцнило православну ідеологію, і обох змусило до реальної дії для зміцнення Православія, як Віри української.

Літопис кілька раз зве князівну Анну Янкою. Янка — це зменшена форма від Анна — Ганна, а незаміжніх дівчат

в Україні звичайно звали і звать іменами зменшеними чи пестливими. Постановля форми Янка фонетично могло бути таке: Анна — Ганна — Анка — Ганка — Янка. Форма Янка, таким чином, не конче польського походження. В XI столітті в Літописах форма Ян, напр., досить часта серед православних: Ян Вишатиц, Янець, Ян Усмошвець і т. ін.

У томі IV Словника Б. Грінченка на церковно-слов'янське Анна знаходимо: Ганна, Ганка, Ганька. Але Янка вже нема.

Коли народилася князівна Янка Всеволодівна? Володимир (Мономах) народився року 1053-го, тому Янка, як наступна дитина, могла народитися десь року 1055-го.

Але хронологія і матері Анни і доньки її непевна.

VIII.

ПОСТРИГ В МОНАШЕСТВО КНЯЗІВНИ АННИ.

В XI ст. монашество сильно шанувалось, бо воно багато й реально працювало для поширення й поглиблення в народні маси Християнства.¹⁶

---

¹⁶ С. Соловьевъ: Исторія Россіи, кн. I ст. 735.

Українська жінка була вільна, вільно появлялася в товаристві, бувала на товариських пирах¹⁷. Отже, і князівна Анна вільно стала черницею, бо ніхто її до цього не силував. Вступ у Невісти Христові був для Янки радістю, а не примусом.

Що було причиною, що князівна Анна-Янка прийняла чернецтво? Знаючи те побожне життя, яке панувало в домі великого князя Всеволода, можна допустити, що Янчин вступ у монашество був добровільний, — вона ще з дитячих літ полюбила Господа над усе, і не раз мріяла з сестрою Прісею про життя в монастирі. Сильний дух Анни повів її в монастир.

Напевне, не раз підіймалися розмови Янки з батьком про постриг у черниці. Укінці Всеволод погодився і взявся за побудову свого монастиря, щоб його дочка стала в ньому Ігуменею. І князь Всеволод монастиря побудував. — це монастир Св. Андрея¹⁸.

А коли був побудований монастир, то князівна Янка, мавши 31 рік життя,

---

¹⁷ Проф. М. Грушевський: Історія України-Руси, т. III ст. 377.

¹⁸ Е. Голубинський, т. I кн. 2 ст. 627, 1881 р. У Карамзіна т. II прим. 156.

прийняла й постриг того ж 1086-го року¹⁹, і стала, певне, й Ігуменею цього Св. Андріївського монастиря. Усе це сталося за Митрополита Іоана II.

Про все вищеподане Іпатіїв Літопис розповідає під 1086 р. так: “Року 1086-го Всеволод заклав Церкву Святого Андрея за Іоана, доброго (чи: Преподобного) Митрополита. Біля цієї Церкви побудував і монастиря, і в ньому постриглася дівою дочка його, на ім'я Янка. Ця Янка зібрала багатьох черниць і жила з ними за манашим Чином”.²⁰

Цю звістку подають і інші Літописи. Переяславський Літопис подає її так (лист 50): “Року 1086-го князь Всеволод заклав Церкву Святого Андрея, за доброго Митрополита Іоана, і монастиря, в якому Всеволод постриг дочку свою Янку, і побудував жіночого монастиря”.²¹

Звертає на себе увагу, що Церква побудована була на честь Св. Апосто-

---

¹⁹ С. С о л о в ь е в ь, І. 736, за Іпатським Літописом ст. 144, відносить постриг Янки на 1086 р. А. Ф и л а р е т: Життя Святих т. XI ст. 24 відносить це на 1087 рік, — це безпідставно.

²⁰ Іпатіїв Літопис, ст. 144.

²¹ Архієпископ Ф и л а р е т: Життя Святих, т. XI ст. 386.

ла Андрея, і монастир звався Андріївським. Це вказує на ту свою національно-християнську ідеологію, з якою і Церква будувалась, і монастир закладався.

Проф. Д. С. Ліхачов про це пише: “У Візантії, в XI віці була поширена думка, що Апостол Андрей відвідав Руську Землю. Зокрема, візантійський імператор Михаїл VII Дука писав Всеволоду Ярославовичу (батьку Володимира Мономаха), що одні й ті самі самовидці Євангельської Проповіді оголосили Християнство в обох народів (див. В. Г. Васильєвській: Труди т. II ч. 1, Спб. 1909 р. ст. 49-50) Підкреслено особливе шанування Апостола Андрея власне в цього Всеволода Ярославовича і його потомства: р. 1086-го Всеволод заклав у Києві Церкву Апостола Андрея і в ній постригається його дочка Янка. Року 1090-го в Переяславі закладається друга Церква Апостола Андрея. Ім'я Андрея носили син і онук Володимира Мономаха, — Андрей Добрий і Андрей Боголюбський”.²²

---

²² „Повесть Временных Лет”, ч. II, Додатки, ст. 218, М. 1950 р.

Усе це вказує, що праця князівни Анни була свідомо ідеологічна: нашу Святу Православну Церкву в Україні-Русі заклав той самий Апостол, який заклав і Церкву Візантійську. Українці і греки в церковному відношенні — народ рівний.

ІХ.

ПЕРША ЖІНОЧА ШКОЛА В КИЄВІ

Про працю Преподобної Анни в своєму монастирі Іпатіїв Літопис під 1086 роком подає: “Вона зібрала багато черниць, і жила з ними за монастирським Чином”. Чин цей чи Устав був візантійський православний, що помалу переходив від греків в Україну.

Анна Всеволодівна 27 літ свого життя (1086-1113) віддала служінню Господеві манаством, і “жила вкупі з іншими черницями в пості, молитвах та в глибокому смиренні.”²³ Анна запопадливо працювала, як Ігуменя Св. Андріївського монастиря, щоб його належно поставити.

---

²³ Арх. Ф л а р е т ь: „Житія Святыхъ”, том XI ст. 25.

Російський перший історик Василь Татищев (1686-1750) пише в своїй “Історії Росії” про нашу княжну Анну так: “Анна збрала в свій монастир кілька панич, і навчала їх Писання, а також ремесел, співу та шиттю”.²⁴ Це дуже важлива звістка, бо показує ширше працю Ігумені Анни. Наука тепер установа, що історик В. Татищев користувався невідомими нам літописами.

Жіноча освіта на той час в Україні була дуже мала. Але коли Україна охрестилася року 988-го, помалу повстають у нас і школи, звичайно, як початкові.

Анна набула собі добру освіту від батька Всеволода, та й від своєї матері грекині та свого старшого брата Володимира могла багато набути. І від того ж 1086-го року Ігуменя Анна заклала в своєму монастирі дівочу школу, — це перша дівоча школа в Україні. Преподобна Анна збирала для науки дівчат усіх класів, хто хотів навчатися.

Звичайно, це була початкова школа, — Анна навчала дівчат читати, писати, співати в Церкві, навчала й жіночих ре-

---

²⁴ Том II ст. 138, 1773 р.

месел.²⁵ Книжне діло Ігуменя Анна напевне знала добре, — батько Всеволод давав їй переписувати книжки²⁶. Тому можливо, що в своїй школі Преподобна Анна навчала дівчат і переписування книжок.

Це була на той час велика культурна подія, — заснування першої дівочої школи в Києві. Історик свідчить, що “Блаженна Анна — Янка постриглася в черниці в Андріївському жіночому монастирі в Києві, і відкрила при ньому школу для дівчат, — першу школу на всю Русь.”²⁷

І інший історик свідчить про те саме, подаючи історію народньої освіти в Русі: “На 1086 рік відноситься (перша) звістка про школу для жінок, яку заснувала царівна Анна.”²⁸ Але Літописи про Аннину школу мовчать, — указують лише про її монастиря. Правда, монастир — то була й школа для того часу.

Треба думати, що великий князь київський Всеволод, побудувавши Церкву

---

²⁵ Филарет: Життя Святых, т. XI ст. 25.

²⁶ Л у г о в и й, ст. 36.

²⁷ „Правосл. енциклопедія” т. I ст. 791, Слб. 1960 р.

²⁸ „энцикл. Словарь” Брокгауза, півтом 40 ст. 752.

й монастиря зо школою при ній, добре їх забезпечив, давши на їх утримання, за звичаєм часу, відповідні маетки. Пізніше опікуном цього родинного культурного центру Всеволодичів став старший син його, великий князь Володимир Мономах. І монастир, і жіноча школа, треба думати, добре виконували своє завдання

Х.

ІГУМЕНЯ АННА В КОСТЯНТИНОПОЛІ.

Року 1089-го Ігуменя Св. Андріївського монастиря в Києві їздила до Костянтинополя в різних справах. Поїздка ця дуже важлива, але про неї не позосталося жодних ясних свідчень.

Іпатіїв та Лаврентіїв Літописи коротко подають під 1089-м роком: “Цього 1089-го року пішла Янка, дочка Всеволодова, в Греки”. Так само свідчить і Троїцький Літопис.

Чого їздила Ігуменя Анна в Костянтинополь? Можна вказати кілька потреб на це. Перша причина, — щоб відвідати матірню родину Мономахів. Дехто з учених припускають, що Анна їздила з матір'ю, але це непорозуміння: її мати рано померла, ще року 1067-го.

По-друге, Ігуменя Анна провадила жіночого монастиря й жіночу школу, і хотіла побачити, як ці справи стоять у висококультурній Візантії, щоб повчитися доброму.

Так звана “Степенна Книга” XVI віку I. 228 справедливо пише про це: “Анна ходила в Костянтинополь не надурно, а з тим, щоб удвоє бути корисною собі й іншим черницям Руської Землі”.²⁹

Це було справді велике завдання, яке високо ставить Преподобну Анну, як піонерку жіночої освіти в Україні.

Є зовсім неправдива західня байка, буцімто Анна їздила в Костянтинопіль, щоб побачитися з візантійським імператором Костянтином X Дукою, за якого мала вийти заміж. А не вийшовши, постриглася в черниці.³⁰ Анна їздила в Костянтинополь року 1089-го, а імператор Костянтин Дука помер року 1067-го. . . Та й Анна року 1089-го була вже черницею Ігуменею, і про вихід заміж і думати не могла.

---

²⁹ Арх. Ф и л а р е т: Життя Святих, том XI ст. 25.

³⁰ А. Л у г о в и й, ст. 36.

XI.

МИТРОПОЛИТ ІОАН Ш.

Року 1089-го помер Київський Митрополит славний Іоан II. А що Ігуменя Анна вибиралася до Костянтинополя, то князь Всеволод доручив дочці і справу скорішого прислання наступника на митрополичий престол, бо звичайно в Візантії з цим не поспішали. І Ігуменя Анна виконала й це завдання, як завдання всієї Русі-України.

Усі Літописи подають, що князівна Анна привезла з собою нового Митрополита Іоана Ш. Але подають про це не однаково.

Найстарший Літопис за Лаврентієвим списком розповідає: “Цього 1089-го року пійшла Янка, дочка Всеволода, названа вище, в Греки. І привела Янка Митрополита Іоана Скопчину. Коли люди його побачили, то всі казали: “Це мерлець прийшов!” І рік пробувши, помер. Це був муж не книжний, але простий умом і просторіка”.³¹

Іпатіїв Літопис дослівно все це повторює, але робить поправку-вставку:

---

³¹ Просторікний — той, що говорить просто, не краснорічливий.

“Янка привела Митрополита і скопчину”. А вже Новгородський І Літопис подає: “Року 1089-го привела Янка Митрополита скопця, якого звали Іоан”.

А цінний Троїцький Літопис під 1089 роком зовсім інакше характеризує Митрополита скопця: “Це був муж книжний, але умом простий і просторікий.”³² Отже, оцінено Митрополита зовсім інакше, і правдиво. “Просторікий” це похвала, а не осуд.

Скопців у Візантії завжди було не мало, бо тут було й насильне політичне оскоплення, — щоб забрати з дороги високих конкурентів. Так, знаємо, що Патріярх Костянтинопольський Ігнатій в ІХ столітті був скопець, — насильно оскоплений, щоб не був кандидатом на візантійський престол.

Православна Церква вже з перших віків виступала рішуче проти добровільного оскоплення (див. Апостольські Правила 22, 23 і 24). Але скопець насильний може бути навіть Єпископом (Апостольське 21, Канон 1 Першого Вселенського Собору 325 р.).

Усе це свідчить, що Митрополит

---

³² Троїцький Літопис цитую з видання 1950-го року, М. Д. П р и с е л к о в а.

Іоан III був дуже видатною особою, а тому підсміювання проф. М. Грушевського з князівни Янки (вибрала Митрополита “під свої погляди”) та з Митрополита (“був це якийсь крайній аскет”) зовсім неоправдані.³³ Так само недорічне й підсміювання Ол. Лугового: “облудні греки. . .” і т. д.³⁴

Митрополит Іоан III був особою визначною, тому з якихсь причин був насильно оскоплений. Коли б він став скопцем добровільно, то, згідно з Канонами, був би позбавлений духовного сану. Знаменитий Ориген у III віці сам оскопив себе, і за це був позбавлений Священства.

Митрополит Іоан III написав до Папи Климента III своє Послання з приводу поєднання Церков, про що Папа звертався до покійного Митрополита Іоана II, — послання сильне, богословськи оправдане. Це послання попало й до Патріяршої Бібліотеки в Москві, і там і тепер зберігається.³⁵

---

³³ „Історія України-Руси”, том III ст. 380.

³⁴ „Визначне Жіноцтво України”, Торонто, 1942 р., ст. 37.

³⁵ „энцикл. Словарь” Брокгауза, півтом 36 ст. 674.

На жаль, листів Папи Климента III до Київського Митрополита Іоана II римське видання 1953 р.: *Documenta Pontificum Romanorum* не подають, як антипапи. А шкода, бож це справа високої ваги: У справі поєднання Церков звернулися найперше до Митрополита Київського!

Як приймали Ігуменю велику князівну Анну в Костянтинополі, нічого не знаємо. Була вона донькою грецької царівни і онукою грецького (візантійського) імператора Костянтина IX, тому, певне, її пишно приймали.

Року 1090-го Ігуменя Анна вернула-ся в Київ, до свого Св. Андріївського монастиря та до своєї школи, і працювала далі.

XII.

УПОКОЄННЯ ПРЕПОДОБНОЇ АННИ.

По великих трудах для освіти та виховання українського жіноцтва Ігуменя, велика князівна Анна упокоїлась у Бозі 3-го листопада 1113-го року.

Іпатський Літопис під 1112-м роком сповіщає: “Того ж 1112-го року пере-

ставилася Янка, донька Всеволодова, сестра Володимира (Мономаха) місяця листопада в 3 день. Покладена вона була в Церкві Святого Андрея, яку побудував батько її. Тут вона і постриглася, в цій Церкві, будши дівою”.

Це саме знаходимо і в “Повісті Временних Літ” за Лаврентієвим списком, також під 1112 роком.

За тодішнім літочисленням 3 листопада йшло вже на 1113-ий рік, тому упокоєння Ігумені Анни звичайно відноситься на 1113-ий рік. Так, Троїцький Літопис подає: “Того ж 1113 (6621) року переставилася Янка, дочка Всеволодова, місяця листопада 3-го дня”.

Преподобна Анна, упокоїлася в Бозі десь на 58-ому (1055-1113) році свого життя.

У стародавніх рукописних Святцях подається: “В Андріївському монастирі Свята князівна Анна Всеволодівна переставилася року 6624 (1116) місяця мая 18-го дня.”³⁶ А 18 мая — це був певне, день знайдення її нетіlnних Мощів.

---

³⁶ Подає Арх. Филарет під 3 листопада на ст. 25. Що це за Святці, не знаємо.

ХІІІ.

СВ. АНДРІВСЬКИЙ МОНАСТІР.

Манастир Св. Андрея Первозванного в Києві проіснував 154 роки (1086-1240), і тільки татари р. 1240-го так його зруйнували, що він уже не піднявся. Княжий рід Мономаховичів був уже не в силі його відновити.

Св. Андріївський манастир став місцем упокоєння роду великого князя Всеволода Ярославовича.

“Року 1108-го переставилася Катерина (інші списки дають: Єрина, Орина), Всеволодова дочка, місяця липня в 24 день”. Так подає Іпатіїв Літопис. Де похована — мовчить, але певне в Св. Андріївському монастирі.

Року 1111 померла мачуха Аннина, — друга жінка Всеволодова. “Повість Временних Літ” під цим роком подає: “Того ж 1111-го року переставилася княгиня Всеволодова, місяця жовтня 7-го дня, і положена була в монастирі Святого Андрея.” У доньки Анни!

Тут же був похований і великий князь Ярополк II (1082-1139), син Володимира Мономаха. Іпатіїв Літопис про це подає: “Того ж 1139-го року переставився князь Ярополк, місяця лютого

18 дня, і був покладений в Янчиному монастирі у Святого Андрея” в Києві. Отже, похований був десь при Церкві.

А під 1145 році той же Літопис ще повідомляє: “Того ж 1145-го року благовірна княгиня Олена-Яська перенесла свого князя Ярополка з гробниці в Церкву Святого Андрея, і поклала його у Янки”, цебто — поруч із тілом тітки його Преподобної Анни.

Про Янчиного монастиря маємо ще й пізнішу звістку. Троїцький Літопис під 1170 роком подає: “Переставився благородний князь Володимир Андрієвич, і поклали його у Святого Андрея в Києві, в Янчиному монастирі.”³⁷ Це князь Дорогобузький, син кн. Андрія Боголюбського.

По впокоєнні Ігумені Анни року 1113-го в Андріївському монастирі керували вже Ігумени. Так, Іпатіїв Літопис згадує під 1115 та 1127 роками Андріївського Ігумена Григорія, а під 1171-м Ігумена Симеона, улюбленця княжого.³⁸

---

³⁷ Видання М. Д. Приселкова 1950 р. ст. 250. За Лавріновим списком ст. 154.

³⁸ Іпатіїв Літопис, видання 1871 р. ст. 201, 210 і 374.

Той же Іпатіїв Літопис під 1131-м роком подає: “Того року посвячена була Церква Святого Андрея Янчиного монастиря,”³⁹ — певне робилася якась велика перебудова, і Церкву святили другим раз.

Янка сильно врзалася в пам’ять киян, і сам монастир звичайно звався “Янчин монастир” по всіх Літописах.

Де саме стояв Янчин монастир у Києві? Проф. Д. С. Ліхачов рішуче твердить, що це невідоме.⁴⁰ Але інші дослідники Києва проте вказують місце цього монастиря. Так, І. Фундуклей у своїй відомій праці 1847 р.: “Обозрѣніе Києва” на ст. 101 подає: “Андріївський монастир стояв біля Михайлівського монастиря. Його зруйнував Батий (р. 1240-го), — руїни його показують у садку і під будинком одного мешканця.”⁴¹

Інший учений пише: “Янчин монастир знаходився в місті Києві між Десятинною Церквою і княжим двірцем. Ба-

---

³⁹ Там само, ст. 212.

⁴⁰ Там само, ст. 413—414.

⁴¹ Ці руїни і знайдене в них описане в „Журналі Нар. Просв.” 1833 р. кн. 3. 691.

тий р. 1240-го зруйнував цього монастиря, і більше він не відновлявся”.⁴²

Відомий дослідник Києва, Микола Закревський про це пише: “Без жодного сумніву треба думати, що Андріївський монастир знаходився в давнішій частині старого Києва, у теперішньому Андріївському відділі її, між Десятинною Церквою і княжим дворцем, поблизу Церкви Св. Феодора Тирона, на захід від теперішньої Трисвятительської. Місце останньої відгадуємо по недостатньому рисункові монаха Кальнофойського”.⁴³

XIV.

ЗНАЧЕННЯ ПРАЦІ ПРЕПОДОБНОЇ АННИ.

Анна Всеволодівна свого часу була дуже популярна. І справді, 27 літ (1086-1113) вона працювала в Києві і на ниві монашій, і на ниві культурноосвітній. Вона перша віддала все життя своє на працю для української жінки, і вела цю працю аж до своєї смерти, вела її 27 літ.

Свята князівна Анна заснувала в Ки-

---

⁴² „Енцикл. Словарь” Брокгауза, півтом 82 ст.

⁴³ Описаніє Києва, 1868 р., ст. 189. Про Янчиного монастиря див. у нього ст. 188—189.

еві першу жіночу школу, і вже тим самим вона велика й незабутня. Велика князівна зрілася вийти заміж, і дівочою вступила в монастир, і не вийшла з нього аж до свого упокоєння. А перед нею ж, як великою княжною, стелилися всі розкоші світові, навіть стати царицею десь в Європі! Але вона все кинула, стала Невістою Христовою, і служила Богові службою українському народові аж до смерти своєї! . . .

Анна Всеволодівна була жінкою великого духа, яка високо стояла понад іншими. І власне її великий дух привів її в монастир, великий дух подиктував їй служити Богові службою народові. Така жінка в XI столітті робить велику честь українському народові, з якого вона вийшла.

Анна, як черниця велика князівна, сильно впливала на тодішню молодь, і вона гуртувалася в Янчиній школі, набуваючи собі належну освіту. Її улюблена сестриця Пріся показала, що ця освіта була й національна та патріотична, — Пріся, київська велика князівна, не захотіла обміняти Православну Віру на німецьке царювання, і тут був безсумнівний вплив старшої сестри Ганки.

Історія української культури ніколи

не забуде піонерки жіночої освіти в Україні, князівни Анни. Так, року 1240-го монголи зруйнували й спалили Янчиного монастиря, але навіки позостанеться між нами славне ім'я її та незабутня її праця!⁴⁴

Церква вшанувала всю працю Ігумені: Анни. Коли її тіло перекладали в нову домовину (може це було 18-го травня), то побачили, що воно нетлінне. . . І Церква зарахувала Ігуменю Анну до хору українських Святих.

Напевне, творилися й чуда над її могилою.

Коли це було і як відбулася ця канонізація Анни Всеволодівни — нічого не знаємо. Треба думати, що для Преподобної Анни розпочалося перше в Києві місцеве шанування, а пізніше — всеукраїнське. Тепер Анна шанується, як всеукраїнська та всеросійська Свята 3-го (16) листопада.

Архієпископ Филарет у своїй високоцінній науковій праці “Життя Святих” т. XI. ст. 25 подає, що він знайшов ста-

---

⁴⁴Жаль, що в „Енциклопедії Українознавства”, зошит 3 на ст. 47 Святої Анни нема, — і не згадується!

родавні⁴⁵ рукописні Святці, і в них під 18 травня записана: “Свята князівна Анна Всеволодівна”. Можливо, що 18 травня — це день знайдення нетлінних Мощів Ігумені Анни.

Преподобна Анна серед українського жіноцтва ясною зорею сяє аж дотепер. Вона — честь і слава Української Православної Церкви, вона — окраса української культури, вона — блискуча зоря українського народу!

Хор Святих українок розпочала в нас ще Свята Ольга (†969), і їх було в нас не мало. Але серед них усіх найясніша зоря — Преподобна Анна - Ганка Всеволодівна!

19. IV. 1959.

---

⁴⁵ Нажаль, А. Филарет не подає віку цих Святців. У праці Е. Голубинського: Історія Канонізації Святих, 1903 р. про Святу Анну згадки нема. В українських Требниках XVII ст. так само згадки про Св. Анну Всеволодівну нема.

ЗМІСТ ЦІЄЇ КНИЖКИ:

Сторінки:

I.	Чернеча праця в давнину	5
II.	Великий Князь Київський Всеволод	8
III.	Мати-грекиня Анна Мономах	12
IV.	Володимир Мономах — брат Анни	14
V.	Євпраксія-Пріся Всеволодівна	15
VI.	Митрополит Київський Іоан II.	20
VII.	Князівна Анна Всеволодівна ...	24
VIII.	Постриг в монашество князівни Анни	25
IX.	Перша жіноча школа в Києві	29
X.	Ігуменя Анна в Костянтинополі	32
XI.	Митрополит Іоан III.	34
XII.	Упокоєння Преподобної Анни	37
XIII.	Св. Андріївський монастир	39
XIV.	Значення праці Преподобної Анни	42